

Moğol İstilası ve Haçlı Seferleri Sonrasında Anadolu Beylikleri'nin Kıbrıs İle İlişkileri

Emre İlbars

<https://orcid.org/0000-0002-8359-8364>

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye.

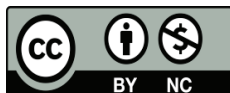
<https://ror.org/03a5qrr21>

emre.ilbars@ogr.iu.edu.tr

Atıf Bilgisi:	İlbars, Emre. "Moğol İstilası ve Haçlı Seferleri Sonrasında Anadolu Beylikleri'nin Kıbrıs İle İlişkileri". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 42 (Mart 2026), 179-197. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1837988 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bölümünde, Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ'in Danışmanlığında Hazırlanan "Moğol İstilas ve Haçlı Seferleri Sonrasında Anadolu Beylikleri'nin Kıbrıs ile İlişkileri" başlıklı Doktora Tezinden Üretilmiştir.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
ÜYZ Beyanı:	Bu makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ destekli araçlar kullanılmamıştır. Yazar, makalenin tüm içeriğinin doğruluğundan ve bilimsel/etik uygunluğundan tamamen sorumludur. Yapay zekâ araçları yazar olarak gösterilemez.
Geliş Tarihi:	08 Aralık 2025
Kabul Tarihi:	09 Mart 2026
Yayın Tarihi:	30 Mart 2026
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Doğu Akdeniz, tarih boyunca siyasi, ticari ve kültürel etkileşimlerin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Bu coğrafyada Bizans, Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular, Haçlı devletleri, Moğollar ve Anadolu Beylikleri gibi devletlerin hakimiyet alanları, karasal sınırlarla sınırlı kalmamış; deniz yolları, liman kentleri ve ada coğrafyası da bu mücadelenin önemli birer unsuru haline gelmiştir. Özellikle Kıbrıs Adası, jeopolitik konumu sebebiyle Orta Çağ boyunca hem Doğu Akdeniz hâkimiyetinin anahtar noktalarından biri sayılmış, hem de bölgedeki siyasi gelişmeleri derinden etkilemiştir. Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla birlikte Kıbrıs, Avrupa'dan yola çıkan Haçlı ordularının doğuya açılan ilk lojistik üssü hâline gelmiştir. 1191 yılında İngiltere Kralı I. Richard'ın adayı ele geçirmesi ve hemen ardından Lüzinyan hanedanına devretmesiyle Kıbrıs, Haçlılar açısından kurumsallaşmış bir monarşi tarafından yönetilen kalıcı bir güç merkezine dönüşmüştür. Öte yandan, 13. yüzyılda Moğol İstilas'ının Anadolu'yu etkisi altına alması Selçuklu Devleti'ni zayıflatmış, siyasi otoritenin çözülmesi sonucunda birçok Anadolu Beyliği ortaya çıkmıştır. Bu beylikler, bölgelerinde siyasi güç mücadelesi yürütürken Kıbrıs Krallığı ile zaman zaman düşmanlık temelinde, zaman zaman da ticaret ve diplomasi zemininde ilişki kurmuşlardır. Söz konusu çalışmamız bu doğrultuda Haçlı Seferleri ve Moğol İstilas sonrası Doğu Akdeniz siyasi yapısını, Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs Krallığı arasındaki ilişkiler bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel hedefi, söz konusu dönemde Anadolu-Kıbrıs hattında gerçekleşen askeri, siyasi, diplomatik, ticari ve kültürel etkileşimleri kronolojik bir bütünlük içerisinde ortaya koymak; böylece literatürde dağınık hâlde bulunan bilgileri sistematik bir çerçeveye oturtmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Kıbrıs, Moğol İstilas, Haçlı Seferleri, Anadolu Beylikleri.

The Relationships between the Anatolian Beyliks and Cyprus after the Mongol Invasion and the Crusades

Emre İlbars

<https://orcid.org/0000-0002-8359-8364>

PhD Student, Istanbul University Institute of Social Sciences,
Department of Islamic History and Arts, Division of Islamic History, Istanbul, Türkiye.

<https://ror.org/03a5grr21>

emre.ilbars@ogr.iu.edu.tr

Citation:	İlbars, Emre. "The Relationships between the Anatolian Beyliks and Cyprus after the Mongol Invasion and the Crusades". <i>Journal of Islamic Sciences</i> 42 (March 2026), 179-197. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1837988 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. This study is derived from the doctoral thesis entitled 'The Relations of the Anatolian Principalities with Cyprus after the Mongol Invasion and the Crusades,' prepared under the supervision of Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ at the Department of Islamic History, Faculty of Social Sciences, Istanbul University.
AI Statement:	No AI-powered tools were used in the preparation of this article. The author is solely responsible for the accuracy and scientific and ethical soundness of the entire content of the article. AI tools cannot be listed as authors.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	08 December 2025
Date of acceptance:	09 March 2026
Date of publication:	30 March 2026
Reviewers:	One Internal & At Least Two External Reviewers
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author declare that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: The Eastern Mediterranean has been one of the regions where political, commercial and cultural interactions have been most intense throughout history. In this geographical setting, the spheres of influence of states such as the Byzantine Empire, Umayyads, Abbasids, Seljuks, Crusader states, Mongols and Anatolian principalities were not limited to land borders; sea routes, port cities and island geography also became important elements of this struggle. Cyprus, in particular, due to its geopolitical position, was considered one of the key points of dominance in the Eastern Mediterranean dominance throughout the Middle Ages and also deeply influenced political developments in the region. With the start of the Crusades, Cyprus became the first logistical base for the Crusader armies setting out from Europe towards the East. In 1191, King Richard I of England seized the island and immediately transferred it to the Lusignan dynasty, transforming Cyprus into a permanent centre of power governed by an institutionalised monarchy from the Crusaders' perspective. Meanwhile, the Mongol invasion of Anatolia in the 13th century weakened the Seljuk Empire, and the collapse of political authority led to the emergence of numerous Anatolian principalities. These principalities, engaged in political power struggles within their regions, established relations with the Kingdom of Cyprus, sometimes on the basis of hostility, sometimes on the basis of trade and diplomacy. This study aims to examine the political structure of the Eastern Mediterranean after the Crusades and the Mongol invasion, within the context of the relations between the Anatolian Beyliks and the Kingdom of Cyprus. The main objective of the research is to present the military, political, diplomatic, commercial and cultural interactions that took place between Anatolia and Cyprus during this period in a chronological context, thereby systematising the scattered information found in the literature.

Keywords: Islamic History, Cyprus, Mongol Invasion, Crusades, Anatolian Principalities.

Giriş

Moğol İstilasası ve Haçlı Seferleri sonrasında Doğu Akdeniz’de şekillenen siyasal yapı, yalnızca büyük imparatorlukların değil, bölgesel güçlerin de aktif biçimde dâhil olduğu çok katmanlı bir ilişki ağını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Anadolu’da Selçuklu otoritesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan beylikler ile Kıbrıs Latin Krallığı arasındaki temaslar, askerî çatışmaların ötesinde diplomatik, ticari ve stratejik boyutlar taşımaktadır. Anadolu–Kıbrıs hattında gerçekleşen bu etkileşimlerin kronolojik bir bütünlük içerisinde ele alınması, Doğu Akdeniz’deki güç dengelerinin nasıl kurulduğunu ve dönemin siyasal aktörlerinin karşılıklı pozisyon alışlarını daha net biçimde görünür kılmaktadır. Böylece söz konusu ilişkiler, tali ve geçici temaslar olarak değil, bölgesel siyasetin süreklilik arz eden unsurları olarak değerlendirilme imkânı bulmaktadır. Bu çerçevede, Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin tarih yazımında neden çoğu zaman sınırlı ve parçalı biçimde ele alındığını da açıklamaktadır. Literatürde Kıbrıs genellikle Haçlı tarihi veya Latin Doğu bağlamında incelenmiş; Anadolu Beylikleri ise çoğunlukla kara merkezli siyasal yapılar olarak değerlendirilmiştir. Oysa Moğol istilasası sonrasında oluşan siyasal boşluk, Anadolu sahillerini ve bu sahillere komşu ada coğrafyalarını karşılıklı bağımlılık temelinde yeniden şekillendirmiştir. Zira Kıbrıs, bu süreçte yalnızca bir Haçlı üssü olmaktan çıkmış; Memlûkler, Anadolu beylikleri, Kilikya Ermeni Krallığı ve Akdeniz ticaret cumhuriyetleriyle eş zamanlı ilişki kuran aktif bir bölgesel güç hâline gelmiştir. Bu durum, Doğu Akdeniz tarihinin ada-merkezli ya da kara-merkezli okumalarla değil, bütüncül bir perspektifle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin mahiyetine dair temel bir sorunsalı da gündeme getirmektedir.

Kıbrıs-Beylikler ilişkileri yalnızca askerî rekabet ve çatışma üzerinden mi şekillendiği, yoksa dönemsel şartlara bağlı olarak diplomatik temaslar, ticari çıkarlar ve karşılıklı çıkar dengeleri de belirleyici rol oynayıp oynamadığı meselesi de ayrı bir problematiği ifade etmektedir. Bu problematik, tek yönlü bir düşmanlık anlatısının yetersizliğini ortaya koyarken, ilişkilerin zamana ve siyasal konjoktüre göre değişkenlik gösterdiğini göstermektedir. Klasik İslam tarihi kaynakları ile Latin ve Bizans kroniklerinin karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesi, Anadolu–Kıbrıs hattındaki etkileşimlerin daha dengeli ve analitik bir zeminde ele alınmasına imkân tanımakta; böylece literatürde dağınık hâlde bulunan veriler, sistematik ve karşılaştırmalı bir çerçevede içerisinde yeniden anlamlandırılmaktadır. Dolayısıyla Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs Latin Krallığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi, Doğu Akdeniz tarihinin yalnızca askerî çatışmalar veya Haçlı merkezli anlatılar üzerinden okunamayacağını; aksine kara ve deniz hâkimiyetinin, bölgesel güç mücadelelerinin ve ekonomik çıkarların iç içe geçtiği çok katmanlı bir siyasal zeminde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Anadolu sahillerinden Kıbrıs’a uzanan bu etkileşim alanı, Moğol istilasası sonrasında oluşan siyasal parçalanmanın ada coğrafyasıyla kurduğu ilişkiyi görünür kılmakta ve Selçuklu sonrası dönemin yalnızca iç Anadolu merkezli değil, Akdeniz’e açılan bir perspektifle değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda askerî temasların yanı sıra ticaret, diplomasi, deniz güvenliği ve ittifak arayışlarını birlikte ele alan yaklaşım, literatürde çoğu zaman dağınık ve ikincil başlıklar altında kalan verileri sistematik bir çerçeveye oturtarak alana bütüncül bir katkı sunmaktadır. Temel problem ise Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin tek yönlü bir düşmanlık söylemiyle açıklanıp açıklanamayacağı, yoksa bu ilişkilerin dönemsel şartlara bağlı olarak rekabet, iş birliği ve karşılıklı bağımlılık eksenlerinde mi şekillendiği sorusunda düğümlenmektedir.

Anadolu Beylikleri’nin Kıbrıs İle İlişkilerine dair literatür incelendiğinde, Moğol istilasası ve Haçlı seferleri sonrasında Doğu Akdeniz dünyasında şekillenen siyasî ve askerî ilişkilerin genellikle belirli tematik başlıklar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmaların önemli bir kısmı Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz şehirleri, Haçlı Seferleri’nde Kıbrıs’ın

rolü ve Latin Doğu'sunun askerî ve ticari yapılanması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.^[1] Bunun yanı sıra Anadolu'daki siyasî aktörlerin Hristiyan dünyasıyla kurduğu ilişkiler, özellikle Karamanoğulları Beyliği'nin Kilikya Ermeni Krallığı, Kıbrıs Latin Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti ile münasebetleri çerçevesinde değerlendirilmiş; deniz ticareti, askerî iş birlikleri ve diplomatik temaslar bu çalışmaların temel inceleme alanlarını oluşturmuştur.^[2] Benzer şekilde Kıbrıs Haçlı Krallığı ile beyliklerin münasebetleri gibi daha sınırlı örnekler üzerinden Anadolu Beylikleri ile ada arasındaki temaslara değinilmiş; ancak bu ilişkiler çoğunlukla bölgesel gelişmelerin tamamlayıcı unsurları olarak ele alınmıştır.^[3] Mevcut literatürde söz konusu temaslar belirli olaylar ve dönemsel ilişkiler çerçevesinde incelenmiş olmakla birlikte, Moğol istilasası sonrasında ortaya çıkan yeni siyasî denge içerisinde Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs arasındaki ilişkileri bütüncül, karşılaştırmalı ve uzun vadeli bir perspektifle ele alan çalışmaların sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, konunun hem Doğu Akdeniz tarihi hem de Anadolu siyasi tarihi açısından yeniden ve kapsamlı biçimde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

1. Kıbrıs Tarihine Kısa Bir Bakış

Doğu Akdeniz'in merkezinde yer alan Kıbrıs Adası, tarih boyunca enerji kaynaklarına erişim, deniz ticaret yollarının kontrolü ve askerî-stratejik üstünlük açısından büyük bir önem taşımıştır.^[4] Antik çağlardan itibaren Antik Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı gibi büyük medeniyetlerin hâkimiyetine sahne olan ada, geçmişten günümüze uzanan zengin tarihî ve kültürel birikimiyle bölgenin en dikkat çekici coğrafyalarından biri hâline gelmiştir. Bu nedenle Akdeniz'de üstünlük kurmak isteyen hemen her güç, farklı dönemlerde Kıbrıs üzerinde hâkimiyet kurmayı hedeflemiştir. Arkeolojik bulgular, Kıbrıs'ta yerleşik hayatın kökenlerinin Neolitik döneme uzandığını açık biçimde ortaya koymaktadır.^[5] İsveçli araştırmacıların yürüttüğü çalışmalar, adada Neolitik kültürün varlığını doğrulamış ve erken yerleşimlerin küçük köylerden oluştuğunu göstermiştir.^[6] Neolitik kültürü takip eden süreç, Kıbrıs'ta Kalkolitik çağın başlangıcıyla birlikte metal kullanımının yaygınlaştığı bir döneme işaret eder.^[7] Sotira ve Erimi gibi merkezlerde yapılan kazılar, Neolitikten Kalkolitik çağa geçişin kesintisiz bir çizgide ilerlediğini ve kültürel sürekliliğin korunduğunu ortaya koymuştur.^[8] Bu dönemde seramik çeşitliliğinin artması, küçük metal aletlerin kullanımının yaygınlaşması ve ana tanrıça figürlerinin varlığını sürdürmesi, toplumun dini ve sosyal yapılarının dönüşerek devam ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu gelişmeler, adanın ilerleyen dönemlerde Bronz Çağı medeniyetine geçişinin altyapısını hazırlayan kültürel birikimi de meydana getirmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği Neolitik ve Kalkolitik dönemler kısaca değinilip geçilmek zorunda olsa da, Kıbrıs'ın tarih boyunca Doğu Akdeniz'in en önemli stratejik merkezlerinden biri olarak çok katmanlı bir şehirleşme süreci yaşadığı gerçeğini vurgulamak gerekir.^[9] Ada; farklı kültürlerin, dillerin ve inançların kesişim noktası olması bakımından şehirleşmeyi

[1] Necmettin Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

[2] Hasan Taşkıran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası (Kilikya Ermeni Krallığı, Kıbrıs Latin Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti) ile İlişkileri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

[3] Yahya Başkan, *Karamanoğulları Beyliği (Alâ'd-dîn Ali Bey Dönemi 1357-1398)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999).

[4] Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l- Buldan* (Beirut: Daru's-Sadr, 1977/1397), 4/305.

[5] Seyhun Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 2.

[6] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 4.

[7] Emre İlbars, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs (Fâtımîlerin Sonuna Kadar)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 14.

[8] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 6.

[9] İlbars, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs (Fâtımîlerin Sonuna Kadar)*, 14.

yalnızca mekânsal düzenin bir formu olarak değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin inşa edildiği en güçlü zeminlerden biri olarak tecrübe etmiştir. Zira şehirler, siyasi ve dini otoritelerin temsil edildiği merkezler olarak ada halkının kimliğini şekillendirmiş, bu kimliğin kuşaklar boyunca aktarılmasını sağlayan birer “hafıza mekânı” hâline gelmiştir.

1.1. İlk Fetihle Birlikte Kıbrıs Adası'nın İslamiyet'le Tanışması

İslam Tarihi kaynaklarına göre ise Ada'ya ilk fetih hareketi Hz. Osman döneminde gerçekleşmiştir.^[10] Bu doğrultuda Hz. Osman dönemine gelindiğinde düzenlenen ilk fetih hareketi, Müslümanların deniz aşırı seferlere yönelişinin en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Kıbrıs'ın Müslümanlar açısından önemi yalnızca askerî strateji ile sınırlı değildir; aynı zamanda ada, fetihle birlikte kültürel, ilmî ve ekonomik açılardan da İslam dünyasına katkı sağlamıştır.^[11] Müslüman donanmasının Akdeniz'de kontrolü ele geçirme, deniz ticaretini yönlendirme ve Bizans'ın hâkimiyetini zayıflatma çabalarında Kıbrıs merkezî bir rol üstlenmiştir. Kıbrıs'ın fethi için ilk İslam donanmasının teşkili sürecinde gemi yapımı faaliyetlerinin en yoğun görüldüğü bölgeler Lübnan, Mısır, Suriye ve İskenderiye idi.^[12] Muâviye, halifeden izin aldıktan sonra Şam, Hama, Hıms, Ürdün ve Kudüs gibi bölgelerde donanma hazırlıkları için çağrılar yayımlamış; Mısır tarafında ise hazırlıkları yönetme görevi, Hz. Ömer döneminde Mısır'ın fethine katılmış ve daha sonra valilik görevinde bulunmuş olan Ebû Yahyâ Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'e (ö. 36/656-57) verilmiştir.^[13] Onun İskenderiye'deki çalışmaları, liman şehirleriyle kurduğu güçlü koordinasyon sayesinde donanmanın en önemli unsurlarından birini oluşturmuştur. Aynı süreçte Suriye'de Sûr ve Akka; Mısır'da ise Ravza, Fustat ve Maks gibi şehirlerde tersane ve deniz üslerinde ıslahatlar başlatılmıştır.^[14] Gemi inşasında tecrübeli olan Farslı ustaların görevlendirilmesi özellikle dikkat çekicidir. Muâviye, Bizans ile yıllardır süregelen rekabeti deniz gücüne taşımak için valilik gelirlerini bu hazırlıklara harcamış; donanmanın kurulmasında Fars, Rum ve Kıptî gemicilerden de faydalanmıştır. Bu kişilerin zorla mı yoksa ücret karşılığında mı çalıştırıldığı yönündeki tartışmalar kaynaklarda yer alsa da klasik İslam tarihi metinlerinde zorla görevlendirildiklerine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, dönemin şartları dikkate alındığında söz konusu denizcilik uzmanlarının tecrübeleri karşılığında gönüllülük veya ücret esasına dayalı bir anlaşmayla bu faaliyetlerde yer aldıkları daha makul görünmektedir.

Hz. Osman'ın “yalnız gönüllülerin katılması şartı”yla verdiği izin üzerine Muâviye, Kıbrıs seferine çeşitli sahâbîleri de dâhil etmiştir. Ebû Zer el-Gıfârî, Ebü'd-Derdâ', Muâviye b. Ebî Süfyân, Fedâle b. Ubeyd, Umeyr b. Sa'd, Vâsile b. el-Eska', Abdullah b. Beşer, Şeddâd b. Evs, Ubâde b. es-Sâmit ve Ümmü Harâm bint Milhân gibi önemli sahâbîler bu sefere iştirak etmişlerdir.^[15] Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 28/648-649 yılında İslam donanması tarihte ilk kez bir fetih amacıyla deniz aşırı sefere çıktı.^[16] Mısır valisi Abdullah b. Sa'd'ın İskenderiye'de topladığı kuvvetler de bu seferde destek unsuru olarak yer almıştı. Kıbrıs seferinin tarihine dair kaynaklarda bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, Belâzurî ve İbnü'l-Esîr'in aktardığı 28/648-649 tarihi genel

[10] İbn Kuteybe, *el-Meârif* (Beyrut: y.y., 1970), 153; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb* (Beyrut: y.y., 1940), 3/1416; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Muhammed İbrahim Muhammed Ahmed Aşur, 5/209; İbn Sa'd, *et-Takâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: y.y., 1957-1960), 1/26; Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan (Beyrut: y.y., 1983), 115.

[11] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 5/208.

[12] İbn Asakir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkı eş-Şâfî, *Tarihu Medineti Dımaşk*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: y.y., 1977), 241.

[13] Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 115.

[14] Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: y.y., 1993), 153.

[15] Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 116.

[16] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1987), 2/171.

kabul görmektedir.^[17] Muâviye, seferin komutasını Abdullah b. Kays'a vererek onu İslam tarihinin ilk "amirü'l-bahr"ı yani amirali konumuna getirmiştir. Donanmanın mevcudu konusunda klasik kaynaklarda bilgi bulunmamasına karşın Batılı tarihçiler arasında ciddi farklılıklar vardır. Dominique Jauna sayıyı 700, Lang 107, Hill ise 1700 olarak vermektedir.^[18] Klasik kaynaklarda bu rakamların yer almaması ve Batılı tarihçilerin kendi aralarındaki çelişki dikkate alındığında bu sayıların muhtemelen Müslümanların Kıbrıs'a yerleştikten sonraki dönemlerde yaptıkları seferlere dair değerlendirmelerden türetildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca küçük gemiciklerin donanma unsuru sayılıp sayılmaması da rakamlardaki farklılığı açıklayabilir.

İslam donanmaları Ada'ya yaklaşırken Paphos, Salamis, Amathus ve Lapethos bölgeleri kuşatmayı kolaylaştırmak amacıyla dört ana hat olarak belirlenmişti.^[19] Kıbrıs'ın doğusunda yer alan ve günümüzde Gazimağusa'ya yaklaşık 6 km uzaklıktaki Salamis/Constantia bölgesi fetih için merkezî hedef olarak seçildi. Abdullah b. Kays komutasındaki birlikler Larnaka tarafından Ada'ya yaklaşıp halkı teslim olmaya çağırdı. Bu çağrı Müslüman ordunun üstünlüğü karşısında yapılmış barış teklifiydi.^[20] Ancak Kıbrıslılar bu daveti reddederek Salamis surlarına çekildi. Bunun üzerine Müslümanlar, İskenderiyeli denizcilerin önerileri doğrultusunda harekâtı Larnaka bölgesinden başlattı ve Ada'ya çıkartma gerçekleştirdi.^[21] Fetih stratejisinde Salamis'in tercih edilmesi, bu bölgenin tarih boyunca önemli hazinelere ve ticaret altyapısına sahip olmasıyla ilgilidir. Zira Grek, Roma ve bölge halkları tarafından iskân edilmiş, klasik dönemde yaklaşık bin yıl boyunca başkent olarak kullanılmış bu şehrin Muâviye gibi tecrübeli bir komutanın dikkatini çekmemesi düşünülemez. Bu nedenle Muâviye'nin harekât rotasını Larnaka-Salamis hattında belirlemesi, Ada'daki zenginliklerin Müslümanların kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Böylece Kıbrıs'ın fetih süreci hem askerî bir başarıyla hem de ekonomik kazançlarla sonuçlanmıştır.

1.2. Emevî ve Abbâsî Devleti İle Kıbrıs'ın İlişkileri

Emeviler döneminden itibaren ise Kıbrıs adası, İslam devletlerinin Doğu Akdeniz siyasetinde kontrol edilmesi gereken stratejik bir üs konumuna yükselmiştir. Nitekim Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Şam merkezli idari yapılanması doğrultusunda Doğu Akdeniz'de deniz gücünü sistemli olarak geliştirmesi, Kıbrıs'ın İslam donanması için bir ileri karakol niteliği kazanmasına imkân sağlamıştır. Adanın 28/648 yılında gerçekleştirilen ilk seferle İslam hâkimiyetine dahil edilmesi ve ardından yapılan antlaşmayla Kıbrıs'ın "ortak egemenlik" statüsüne geçmesi, İslam-Bizans rekabetinin ada üzerindeki karakterini belirleyen temel aşamalardan biri olmuştur.^[22] Bu dönemden itibaren Kıbrıs, bir yandan Şam merkezli Emevi idaresinin düzenli vergi aldığı bir bölgeye dönüşürken, diğer yandan Bizans'ın adayı geri alma girişimleri nedeniyle zaman zaman çatışmaların odağı hâline gelmiştir.^[23] Bununla birlikte ada, Müslüman ve Bizanslıların birlikte yaşadığı karma bir yapıya sahip olmuş; bu durum ilerleyen yüzyıllarda Kıbrıs'ın hem askerî hem de ticari anlamda çok kimlikli bir merkez hâline gelmesinin zeminini hazırlamıştır.

Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Bizans ile uzun süredir devam eden rekabeti, Hz. Osman döneminde sefer düzenleme izninin alınmasıyla somut bir evreye girmiş ve Kıbrıs'ın stratejik konumu bu

[17] Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 115; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 5/208.

[18] *Greek Texts of the Fourth to Thirteenth Centuries*, ed. Hans A. Pohlsander, Sources for the History of Cyprus Greece and Cyprus Research Center, (New York: y.y., 1999), 91.

[19] Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) (Beyrut: y.y., 1967), 4/211; Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dineverî, *Ahbâru't-Tivâl*, nşr. Ömer Faruk Tabbâ (Beyrut: Dârü'l-Erkam, ts.), 1/124.

[20] Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 116.

[21] Taberî, *Târih*, 4/211.

[22] İlbars, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs*, 51.

[23] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 28.

rekabetin ilk hedeflerinden biri olmuştur. İslâm donanmasının hazırlıklarının tamamlanmasının ardından ada üzerine yürütülen harekât Larnaka sahilinden başlatılmış; Pafos, Salamis, Lapethos ve Amathus hattı üzerinden Konstantia'ya ulaşılmıştır.^[24] Bu ilerleyiş karşısında Bizans garnizonunun ve Kıbrıslı yerel elitlerin önemli bir direniş sergileyememesi üzerine barış müzakerelerine gidilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde, Kıbrıs'ın Bizans'a ödemekte olduğu verginin yani kaynaklarda 7000 ile 7200 dinar arasındaki rakamlarla zikredilen tutarın aynı miktarda Müslümanlara da tevcih edilmesi kabul edilmiştir.^[25] Vergi miktarının değiştirilmemesi, modern literatürde "natural condominium" olarak adlandırılan, ada üzerinde müstakil bir egemenlik iddiasından ziyade güçler dengesi üzerine kurulu bir yönetim modelinin uygulandığını göstermektedir.^[26] Bu yaklaşım, o dönemin karmaşık siyasi konjonktürü göz önüne alındığında, hem Bizans ile açık bir çatışmayı tahrik etmeme hem de adada Müslüman varlığını hukuki bir zemine oturtma amacı taşımaktadır.

Anlaşmanın diğer hükümleri dikkate alındığında, Mu'aviye'nin tercihlerinin rastgele olmayıp dönemin reelpolitik gerekliliklerine bağlı olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. George Hill gibi bazı modern araştırmacılar, Mu'aviye'nin Kıbrıs üzerinde mutlak bir egemenlik tesis etme niyetinde olmadığını ileri sürse de, Emevî dönemi kaynaklarında Mûsâ b. Nusayr tarafından adada inşa edildiği belirtilen askerî yapılar, Müslümanların adada belirli bir idarî otorite oluşturduğunu göstermektedir.^[27] Mu'aviye'nin Kıbrıs harekâtını İstanbul üzerine yapılması muhtemel bir kuşatmanın stratejik hazırlık safhası olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Suriye bölgesinde Bizans ile işbirliği içerisindeki Merdailer'in varlığı, Mu'aviye'yi Bizans İmparatoru II. Justinianos ile bir anlaşmaya yönelmiş; Müslümanların belirli miktarda haraç ödemesi karşılığında Merdailer'in bölgeden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır.^[28] Bu anlaşmanın dolaylı bir sonucu olarak, Kıbrıs'ta Konstantia'nın onarımına Bizans tarafından mali katkıda bulunmuş olması muhtemeldir. Bununla birlikte Belâzurî'de yer alan, Konstantia'nın tahrip edildiği ve daha sonra Müslümanlar lehine yeniden düzenlendiğine dair rivayetler, arkeolojik verilerle tam olarak desteklenememektedir. Bu duruma göre iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

Birinci yaklaşım, arkeolojik bulguların yokluğunu esas alarak rivayetin tarihsel güvenilirliğinin sorgulanabileceğini ileri sürer. İkinci yaklaşım ise, erken dönem İslâm şehirleşmesinin büyük ölçüde kerpiç ve ahşap gibi uzun süre dayanıklılığını korumayan malzemelere dayanması nedeniyle fiziki izlerin günümüze ulaşmamış olabileceğini savunur. Bu ikinci yaklaşım, hem Orta Doğu arkeolojisinin genel karakteriyle uyumludur hem de rivayetin tamamen reddedilmesini gerektirmeyen makul bir açıklama sunmaktadır. Nitekim adaya yerleştirildiği kaydedilen 12.000 kişilik Arap topluluğuna ilişkin rivayetler^[29] de benzer biçimde değerlendirilmelidir. Sadece maddi kalıntı yokluğuna dayanarak bu iskânı bütünüyle reddetmek, klasik kaynak rivayetlerini toptan geçersiz kılma sonucuna götürebilir. Buna karşılık, dönemin tanıklarından kabul edilen Constantine'in Kıbrıs'ta Arap nüfusu gözlemlediğini belirtmesi, buraya yerleştirilen topluluğun önemli bir kısmının zamanla yerli toplumla kaynaştığını, dolayısıyla asimilasyon sürecinin gerçekleştiğini düşündürmektedir. Bu da klasik kaynaklarda zikredilen iskân politikasının tarihî bağlamdan koparılmadan ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Kıbrıs'ın erken İslâm dönemindeki statüsüne dair rivayetlerin değerlendirilmesinde, salt arkeolojik veriye dayanarak hüküm vermek tarih metodolojisi açısından yeterli değildir. Metinsel

[24] Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 116.

[25] Vâkidî, *Kitâbu'l-Megâzî*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 2/280.

[26] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 62.

[27] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977/1397), 1/133.

[28] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 62.

[29] İlbars, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs*, 51.

kaynakların kritik edilmesi, dönemin siyasi bağlamının dikkate alınması ve sosyo-kültürel süreçlerin birlikte yorumlanması gerekir. Tarih bilimi, yalnızca maddi kalıntılara dayanarak değil, metinsel, siyasî ve sosyolojik verilerin bir arada değerlendirilmesiyle anlam kazanır. Bu çerçevede Kıbrıs'ın İslâm hâkimiyeti altındaki erken dönemi, rivayetler, siyasi gelişmeler ve arkeolojik bulgular arasındaki çok yönlü ilişki göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

Abdûlmelik b. Mervân zamanında ise Bizans'la yeniden düzenlenen vergi anlaşması çerçevesinde Kıbrıs'tan alınan cizyenin artırılması, Bizans'ın Akdeniz'de yükselen askerî faaliyetleriyle ilişkilidir. Ancak bu mali yük, Müslüman-Bizans müşterek idaresi altındaki Kıbrıslı halk üzerinde ciddi bir ekonomik baskı oluşturmuş, bu nedenle verginin sonraki dönemde azaltılması siyasî zorunluluk hâline gelmiştir.^[30] Özellikle Akdeniz'in doğusunda Bizans'ın güç kazanması, Tinnis'e düzenlediği saldırı ve Müslümanların İstanbul kuşatmasındaki başarısızlığı, İslam devletini Kıbrıs'ı aşırı vergi baskısından korumaya sevk etmiş; bu durum ada halkıyla ilişkileri yumuşatmayı amaçlayan bir stratejik uyarılma olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla vergi indirimi sadece iç politik bir karar değil, dönemin deniz hâkimiyet koşullarının zorunlu kıldığı bir siyasî adaptasyondur. Emevî-Bizans rekabeti yoğunlaştıkça Kıbrıs'ın askerî değeri daha da arttı. Hişâm b. Abdûlmelik döneminde vergilerin yeniden yükseltilmesi, Ada'nın artık sadece ekonomik değil, askerî yönden de sıkı bir kontrol altında tutulması gerektiğini gösteriyordu. Bu yüzyılda Müslüman donanmasının Kıbrıs'a yönelttiği seferler adanın Müslüman hâkimiyetine yakınlaşmasına yol açarken, İngiliz seyyah St. Willibald'ın ifadeleri dönemin bazı safhalarında Müslümanlarla Bizans'ın Ada'daki müşterek idaresinin toplumda genel bir huzursuzluğa sebep olmadığını göstermektedir.^[31] Ancak bu barışçıl görüntü çok uzun sürmemiş, 108/726 yılında Meymûn b. Mihrân komutasında Kıbrıs'a düzenlenen seferde önemli ganimetlerin elde edilmesi iki devlet arasındaki barış dönemlerinin oldukça kırılğan olduğunu göstermiştir. Taberî'nin aktardığı rivayetlere göre Müslümanlar, hem denizden hem de karadan yürüttükleri koordineli harekâtlarla Ada üzerindeki askerî etkinliklerini pekiştirmiştir.^[32]

Emevîler'in son döneminde Ada üzerindeki kontrolün sürdürülebilirliği tartışmalı hâle gelmiş ve Kıbrıs halkının bir kısmının Şam'a, bir kısmının ise Bizans topraklarına nakledilmesi gündeme gelmiştir. Bu uygulama, Bizans'ın daha önce olduğu gibi yine Kıbrıslıları Propontis çevresine taşımaya yönelik politikasının bir benzeri niteliğindedir. Her iki tarafın ada nüfusunu çeşitli siyasî gerekçelerle yerinden oynatması, Kıbrıs'ın stratejik değerinin yanında bir de demografik baskı aracına dönüştüğünü göstermektedir. Velîd dönemindeki bu iskân politikası Müslüman toplum içinde bile tepkiye yol açmış ve nihayetinde geri adım atılarak göç ettirilen halkın tekrar Ada'ya dönmesine izin verilmiştir.^[33] Bu gelişmeler, Kıbrıs'ın sadece askerî ve ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal düzen açısından da iki güç arasında çok katmanlı bir gerilim alanı olduğunu göstermektedir. Son dönemlerde de Kıbrıs açıklarında gerçekleşen büyük deniz savaşı, Ada'nın Doğu Akdeniz'deki dengeler açısından ne derece kritik olduğunu ortaya koyan dönüm noktalarından biridir.

1.2.1. Abbâsîler Döneminde Kıbrıs

Abbâsî Devleti'nin kuruluş yılları, iç yönetimin konsolidasyonu ve devlet teşkilatının yeniden inşa edilmesi gibi öncelikler nedeniyle Akdeniz siyasetine yeterince yönelme imkânı tanımadı; bu nedenle Abbâsî hâkimiyetinin ilk evrelerinde Kıbrıs, İslam donanmalarının 107-212/725-827

[30] Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 2/280.

[31] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 62.

[32] Taberî, *Târîh*, 4/211.

[33] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1987), 2/237.

arasındaki genel duraklama sürecine paralel olarak Bizans'ın nüfuz alanına doğru yaklaşmaya başladı.^[34] Donanma faaliyetlerindeki bu gerileme, 134/752 yılına gelindiğinde Bizans'ın Ada üzerindeki etkinliğini önemli ölçüde artırmasına olanak verdi. Halife Mansur döneminde Kıbrıslılarla yürütülen müzakere süreci çerçevesinde vergi yükümlülüklerinin yeniden düzenlenmesi, Abbâsîlerin Ada halkını Bizans'a karşı tarafsızlaştırma ve Ada'nın stratejik konumunu lehlerine çevirme çabasının bir parçasıydı.^[35] Bu uzlaşmacı tutum, Bizans'ın Doğu Akdeniz'de artan askerî faaliyetleri nedeniyle uzun süre korunamadı ve Bizans'ın Kıbrıs açıklarından Kilikya'ya uzanan saldırıları, Ada'yı tekrar iki güç arasındaki rekabetin merkezine taşıdı.^[36] Bu çerçevede Abbâsîlerin 156/773 yılında Kıbrıs'a yönelttiği deniz harekâtı, hem Bizans'ın Ada'daki etkinliğini kırmayı hem de Doğu Akdeniz'de yeniden askerî denge kurmayı amaçlıyordu. Bu seferin ardından Ada'nın statüsünün yeniden belirlenmesi süreci, yalnızca askerî değil, aynı zamanda hukukî boyutlarıyla da tartışma konusu hâline geldi.

Kıbrıslıların anlaşma şartlarını ihlâl ettiği iddiası, dönemin önde gelen hukukçularını mesele hakkında görüş beyan etmeye sevk etti ve Abbâsî yönetimi, Kıbrıs ile ilişkilerin nasıl yürütülmesi gerektiğini belirlemek üzere geniş bir istişare süreci başlattı. Bu istişare, aslında Abbâsîlerin Ada'ya yönelik politikasının tek boyutlu askerî bir stratejiden ibaret olmadığını; aksine İslam hukukunun uluslararası anlaşmalar, ahde vefa, zimmet hukuku ve savaş hukuku gibi alanlarının Doğu Akdeniz siyasetiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bazı hukukçular anlaşmanın ihlâli durumunda misliyle karşılık verilmesi gerektiğini savunurken, diğerleri açık ve kesin delil bulunmadıkça savaşın meşru olmayacağını vurgulamıştır. Bu görüş ayrılıkları, Kıbrıs'ın Abbâsî siyasi teorisi içerisinde yalnızca bir sınır adası değil, aynı zamanda Müslüman-Bizans ilişkilerinin hukuki çerçevesinin sınırdığı bir alan olarak değerlendirilmesini mümkün kılar. Sonuçta Ada için yeni bir düzenleme yapılmış ve Kıbrıslıların belirli bir vergi karşılığında kendi iç işlerinde serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Ancak Ada halkının Müslümanların askerî sınırlarını Bizans'a aktardığına dair iddialar, Abbâsî yönetiminin Kıbrıs'a yönelik güvenini derin biçimde zedelemiş ve Ada'nın statüsünün giderek daha kırılğan bir hâl almasına yol açmıştır.^[37]

2. Haçlı Seferleri Öncesi Anadolu'nun Durumu ve Kıbrıs ile İlişkileri

Haçlı Seferleri'nden hemen önce Anadolu, Bizans'ın uzun süredir devam eden askerî ve siyasi çözülme süreci nedeniyle derin bir otorite boşluğu içinde bulunuyordu. Malazgirt yenilgisi sonrasında imparatorluk merkezinde art arda yaşanan taht mücadeleleri, eyaletlerde bağımsız hareket eden komutanlar, ağır vergiler ve iç isyanlar, Bizans'ın Anadolu'daki hâkimiyetini neredeyse sembolik bir düzeye indirmişti.^[38] Bu ortamda Selçuklu ilerleyişi ve Türkmen boylarının hızlı yerleşimi, Anadolu'nun etnik ve demografik yapısında büyük bir dönüşüme yol açtı. Selçukluların İznik merkezli bir devlet kurması, bu dönüşümün kurumsal bir nitelik kazanmasını sağlasa da devlet henüz yeni oluştuğu için siyasi istikrar tam anlamıyla yerleşmemişti. Türkmen beyliklerinin farklı bölgelerde yarı bağımsız siyasal yapılar oluşturması, Selçuklu otoritesinin parçalı bir yapıda seyretmesine neden oluyordu.^[39] Bu tablo, Anadolu'nun Haçlı ordularının geçişi sırasında güçlü, birleşik ve merkezi bir savunma mekanizması ortaya koyamamasına yol

[34] Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehabi, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 2/141.

[35] İlbars, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs*, 51.

[36] Şahin, *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*, 62.

[37] İlbars, *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs*, 87.

[38] Necmettin Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 35.

[39] Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi ve Selçuklular*, ed. Hasan Celâl Güzel (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/681-686.

açacak bir kırılma yaratmıştı; dolayısıyla coğrafya stratejik açıdan önemli olmasına rağmen savunma bakımından dağınık bir görüntü sergiliyordu.

Türklerin Anadolu'ya gelişi Kıbrıs'ın tarihsel pozisyonunu yeniden belirleyen bir kırılma noktasını teşkil eder. Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasıyla Bizans'ın batıdaki savunma hatları çökerken, Kıbrıs giderek Anadolu'ya yakın bir "ileri Bizans üssü" kimliği kazanmıştır. Ada, Selçuklu akınlarının Doğu Akdeniz sahillerine ulaşmasıyla Bizans'ın ikmal ve savunma hatlarının merkezine dönüşmüş; bu durum adanın siyasi değerini daha da artırmıştır. Bununla birlikte XI. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı seferleri, Kıbrıs'ın hem siyasi hem de ekonomik yapısını köklü biçimde etkileyen yeni bir dönemi başlatmıştır.^[40] Birinci Haçlı Seferi sırasında (1096-1099) ada, Haçlı ordularına lojistik destek sağlayan önemli bir durak işlevi görmüş; özellikle deniz yollarını kullanan Haçlı birlikleri için güvenli bir konaklama noktası hâline gelmiştir. Sonraki süreçte Kıbrıs, artık tamamen Haçlı dünyasının bir parçasıdır. 1191'de III. Haçlı Seferi sırasında İngiltere Kralı I. Richard tarafından fethedilen ada, kısa süre sonra Tapınak Şövalyeleri'ne devredilmiş; ardından ise 1192'de kurulan "Lusignan Krallığı"nın merkezi hâline gelmiştir.^[41] Bu gelişme, Kıbrıs'ın doğrudan Latin hâkimiyeti altına geçmesine ve Doğu Akdeniz'deki Latin varlığının en güçlü merkezlerinden biri olmasına yol açmıştır. Lusignan yönetimi, adayı hem ticaret hem de askerî faaliyetler açısından Doğu Akdeniz'in en canlı noktalarından biri hâline getirmiş; bu durum özellikle Müslüman devletlerle ilişkilerde gerilimli bir sürecin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte Moğol istilası da İslam dünyasının siyasi haritasını köklü biçimde değiştirmiştir.^[42]

Doğu Akdeniz'in Suriye-Filistin hattı ise Haçlı Seferleri'nden hemen önce İslam dünyasının en çatışmalı bölgelerinden biri hâline gelmişti. Büyük Selçuklu otoritesinin bu bölgede tam anlamıyla kökleşmemesi ve Fatımî Devleti ile süregelen rekabet, şehirlerin sık sık el değiştiren yönetimler altında istikrarsızlaşmasına yol açmıştı. Kudüs, Remle, Akka, Trablus ve Antakya gibi kritik şehirlerde güvenlik, siyasi birlik ve düzen büyük ölçüde zayıflamıştı.^[43] Selçuklu emirlikleri arasında yaşanan rekabet, Musul, Halep ve Şam gibi merkezlerde devlet otoritesinin yer yer kişisel iktidarlara dönüşmesine neden oluyordu. Mezhepsel ayrışmaların ve etnik çeşitliliğin yoğun olduğu bu bölgede farklı toplulukların birbirleriyle olan sürtüşmeleri de siyasi kırılma daha da derinleştiriyordu. Bu nedenle Doğu Akdeniz sahilleri, Haçlı kuvvetlerinin sahil ve iç bölgelere yönelik ilerlemelerinde güçlü bir direnç oluşturmaktan uzaktı; çünkü şehirleri savunacak güçler ya bölünmüş durumdaydı ya da kendi iç mücadelelerine çok fazla enerji harcamaktaydı. Bu iki geniş coğrafyanın ortak özelliği, Haçlı Seferleri öncesinde hem siyasi hem askerî bakımdan yorğun, dağınık ve iç sorunlarla boğuşan bir görüntü sunmasıydı. Anadolu'da Bizans'ın çözülmesi ve Selçuklu otoritesinin tam yerleşmemiş olması; Doğu Akdeniz'de ise Selçuklu-Fatımî rekabeti, emirliklerin parçalı yapısı ve şehirlerin savunmasız hâle gelişi, Haçlıların bölgeye adım attıklarında karşılarında birleşik bir siyasi direniş bulamamalarına imkân sağladı.^[44] Ticaret yollarının güvensizleşmesi, halkın sürekli savaştan yorulması, liman şehirlerinin zayıf savunması ve bölgesel güçlerin kendi aralarındaki rekabete odaklanması, Haçlı Seferleri'nin başarıya ulaşmasında ciddi bir zemin hazırlamıştı. Bu nedenle Haçlı ordularının ilerleyişi, yalnızca askerî güç farkından değil; öncesinde oluşan bu dağınık ve parçalı siyasi atmosferden de kuvvet almış, gelişen olaylar bölgenin uzun vadeli tarihini derinden belirlemiştir.^[45]

[40] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[41] Philip Newman, *A Short History of Cyprus* (Nicosia: K. Rustem and Brothers, 1958), 88.

[42] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 39.

[43] Alexis G. C. Savvides, "The Consolidation of Byzantine Power in Cyprus on the Eve of the First Crusade and the First Decades of the Empire's Relations with the Crusaders," in *Crusade and the Crusaders*, ed. Nicholas Coureas and Jonathan Riley-Smith (Nicosia: Cyprus Research Centre, 1995), 3.

[44] Altan, *İkinci Haçlı Seferi ve Selçuklular*, 6/681-686; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[45] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38-39.

1071 Malazgirt zaferi sonrasında Selçukluların Anadolu'da hâkimiyet kurmasıyla bölge tamamen yeni bir siyasi görünüm kazanmıştır. Anadolu'nun doğu-batı ekseninde stratejik bir merkez hâline gelmesi, hem Bizans ile ilişkileri hem de Akdeniz'deki güç dengelerini etkilemiştir.^[46] Haçlı Seferleri'nden önce Anadolu Selçukluları ile Bizans hâkimiyetindeki Kıbrıs arasındaki ilişkiler daha çok ticaret ve siyasi rekabet bağlamında şekillenmiştir. Kilikya Ermeni Krallığı'nın güçlenmesi, Akdeniz ticaret yollarının şekillenmesinde önemli rol oynarken, Anadolu'nun Kıbrıs üzerinden geçen Hristiyan ticarî ağlarına eklenmesi süreci de giderek artmıştır. Haçlı Seferleriyle birlikte ise Anadolu'nun durumu ve Kıbrıs ile ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Zira Bizans'ın XI. yüzyıl ortalarında Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetini yeniden tesis etmesinden sonra ada, imparatorluk açısından yalnızca stratejik bir ileri karakol değil, aynı zamanda Anadolu'daki Türk ilerleyişine karşı güvenlik hattının önemli bir parçası hâline gelmişti.^[47] Ancak bu süreçte Kıbrıs'ın iç düzeni tam anlamıyla istikrara kavuşmamış, yerel aristokrasinin ve askerî seçkinlerin merkeze karşı zaman zaman başkaldırdığı görülmüştür. İlerleyen dönemlerde de adada daha geniş çaplı bir kargaşa ortaya çıktı. Çünkü 1086 yılında Rhapsomatis adlı yerel önderin başlattığı isyan, dönemin imparatoru I. Aleksios Komnenos'u yeniden sert tedbirler almaya sevk etmiş; Bizans donanması bu başkaldırıcı bastırmak üzere Jean Doukas komutasında Kıbrıs'a gönderilmiştir.^[48] Dönemin kaynakları, Rhapsomatis'in sadece yerel bir güç olmadığını, Anadolu'daki Türk denizcilerle, özellikle Çaka Bey ile temas kurduğunu göstermektedir. Bu durum, henüz Haçlı Seferleri başlamadan önce bile Anadolu'daki Türk beylikleri ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin tek yönlü bir çatışmadan ibaret olmadığını; zaman zaman Bizans karşıtı ittifak denemelerine sahne olabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Doukas'ın gelmesiyle isyan bastırılmış, fakat bu olay Anadolu'da yükselen Türk güçleri ile Kıbrıs arasındaki ilk dolaylı temas örneklerinden biri olarak tarih sahnesine kazınmıştır.^[49]

2.1. Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasının Doğu Akdeniz'e Etkisi

Haçlı Seferleri ile Moğol İstilasını, 11. yüzyılın sonlarından 14. yüzyılın başlarına uzanan geniş bir zaman diliminde Doğu Akdeniz'in siyasi, askerî ve sosyo-ekonomik yapısını derinden dönüştüren iki büyük tarihsel kırılmadır. Haçlı Seferleri'nin bölgeye taşıdığı askerî hareketlilik, Latin devletlerinin kurulmasıyla birlikte yeni bir güç dengesi yaratmış; İslam dünyasını parçalı yapısı nedeniyle uzun süre savunmada bırakan bu süreç, ticaret yollarının yönünü, şehirlerin önem sıralamasını ve diplomatik ilişkilerin niteliğini değiştirmiştir. Öte yandan 13. yüzyılda sahneye çıkan Moğol İstilasını, yalnızca Orta Asya ve İran coğrafyasında değil, Suriye'den Anadolu'ya ve Kıbrıs dâhil Doğu Akdeniz adalarına kadar uzanan geniş bir alanda yeni tehditler ve fırsatlar doğurmuştur. Bu iki büyük dalga, kimi zaman birbirini besleyen, kimi zaman aynı coğrafyada farklı dinamikler yaratan etkiler oluşturmuş; bölgedeki Müslüman, Bizanslı, Latin ve yerel toplulukların siyasal tercihlerinden ticari faaliyetlerine kadar pek çok alanı yeniden şekillendirmiştir. Böylece Doğu Akdeniz, hem Haçlı hem Moğol baskılarının belirlediği çok katmanlı ilişkiler ağı içinde, fetihlerin, ittifakların, ekonomik rekabetin ve kültürel etkileşimin kesiştiği bir sahne hâline gelmiştir.

Rhapsomatis isyanının hemen ardından, Doğu Akdeniz ve Anadolu'nun kaderini değiştirecek daha büyük bir gelişme meydana geldi: Haçlı Seferleri'nin başlaması. 1095 yılında Papa II. Urban'ın Clermont Konsili'nde yaptığı çağrı, Batı dünyasının hem dinî hem de siyasî motivasyonlarla

[46] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 39.

[47] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 35.

[48] Alexis G. C. Savvides, "The Consolidation of Byzantine Power in Cyprus on the Eve of the First Crusade and the First Decades of the Empire's Relations with the Crusaders," in *Crusade and the Crusaders*, ed. Nicholas Coureas and Jonathan Riley-Smith (Nicosia: Cyprus Research Centre, 1995), 3; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[49] Philip Newman, *A Short History of Cyprus* (Nicosia: K. Rustem and Brothers, 1958), 88; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

harekete geçmesine yol açtı.^[50] Ancak Haçlı Seferleri'nin ortaya çıkış sebepleri yalnızca kutsal toprakları Müslümanlardan geri alma arzusu ile açıklanamaz.

Bizans'ın Malazgirt yenilgisi sonrası yaşadığı derin çözümlenme, Anadolu'nun hızla Türk hâkimiyetine girmesi ve imparatorluğun Batı'dan yardım istemek zorunda kalması, Batı Avrupa'da yeni bir sefer ruhunun oluşmasının temel nedenleri arasında yer almıştır. Bu bağlamda Anadolu, Haçlı Seferleri'nin başlaması öncesinde yalnızca bir geçiş güzergâhı değil, aynı zamanda Bizans'ın yeniden ayağa kalkma stratejisinin merkez bölgesi idi.^[51] Haçlı orduları Anadolu'ya doğru ilerlerken, Kıbrıs da aynı süreçte sefer hazırlıkları açısından hayati bir destek üssü hâline gelmiştir. Haçlılar, özellikle Antakya kuşatması sırasında ciddi bir kıtlık yaşamışlar; bu dönemde hem adaya kaçan bazı Frank unsurları hem de Kıbrıs üzerinden gönderilen erzak yardımları, Haçlıların Doğu Akdeniz'de tutunabilmesine katkı sağlamıştır.^[52] Ralph of Caen gibi çağdaş tarihçiler, Kıbrıs'tan Komnenos idaresi altında Haçlılara gönderilen yiyecek desteğinin kuşatmanın kaderini etkilediğini açıkça belirtmektedir.

Haçlıların Doğu Akdeniz'e yaklaşması, Kıbrıs'ın önemini daha da artırdı. Ada, hem lojistik hem de siyasi açıdan yeni bir dönemin eşliğine girmişti. Bu atmosferde IX. ve X. yüzyıldan beri süregelen Bizans-Müslüman rekabeti yerini yavaş yavaş Bizans-Latin rekabetine bırakırken, Kıbrıs'ın kimliği değişmeye başlamıştı.^[53] XI. ve XII. yüzyıllarda Bizans'ın Anadolu'da uğradığı yenilgiler adayı daha kırılğan bir hâle getirmiş; Bizans'ın merkeze hâkimiyetini zayıflatmasıyla birlikte Kıbrıs, imparatorluğun kontrol etmekte zorlandığı bir taşra hâline gelmişti. Bu kırılğanlık, 1185 yılında Isaakios Komnenos'un adayı merkezden kopararak kendi hâkimiyetini kurmasıyla zirveye ulaşmıştır.^[54] Isaakios'un serbest kalmak için ödenmesi gereken fidyenin Kıbrıs gelirlerinden karşılanmasını sağladıktan sonra adaya giderek sahte bir yetki belgesi ile yönetimi ele geçirmesi, Bizans'ın artık Kıbrıs üzerindeki otoritesini sürdürmeyecek kadar zayıfladığını göstermektedir. Isaakios'un kendisini imparator ilan etmesi, Haçlı Seferleri başlamadan önce Bizans'ın Anadolu'da ve Kıbrıs'ta yaşadığı çözümlenmenin nihai işareti olarak değerlendirilebilir. Bu olayların tamamı dikkate alındığında, Haçlı Seferleri öncesi Anadolu ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin temel niteliği açık biçimde ortaya çıkmaktadır.^[55]

Anadolu'da yükselen Türk varlığı, Bizans'ın siyasî otorite kaybı, Kıbrıs'ta art arda yaşanan isyanlar ve Latin dünyasının Doğu Akdeniz'de giderek artan ilgisi, adayı çok aktörlü bir rekabet alanına dönüştürmüştür.^[56] Bu durum, Haçlı Seferleri başladıktan sonra Kıbrıs'ın neden hızla Latin çıkarlarının merkez üssüne dönüştüğünü de açıklar. Dolayısıyla Haçlı Seferleri öncesindeki siyasi kırılmalar, Anadolu beyliklerinin ilerleyen dönemlerde Kıbrıs ile kuracağı ilişkilerin tarihsel zeminini hazırlayan en önemli arka planı oluşturmaktadır.

2.2. Kıbrıs Latin Krallığı ve Anadolu'yla İlişkileri

Moğol nüfuzunun Anadolu'da çözülmeye başlamasıyla birlikte bölgedeki siyasal yapı yeniden şekillenmiş, buna paralel olarak Kilikya Ermeni Krallığı da ciddi bir sarsıntı sürecine girmiştir.^[57]

[50] John France, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom 1000–1714* (London: Routledge, 2005), 75; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 37-38.

[51] Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi ve Selçuklular*, ed. Hasan Celâl Güzel (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/681–686; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 37.

[52] William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, trc. Emily Atwater Babcock ve A. C. Krey (New York: Columbia University Press, 1943), 2/253–254; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[53] Thomas F. Madden, *The New Concise History of the Crusades* (Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1999), 63; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[54] Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191–1374* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 3; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 37-38.

[55] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[56] Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 38.

[57] Hasan Taşkıran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası (Kilikya Ermeni Krallığı, Kıbrıs Latin Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti) ile İlişkileri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2015), .

Moğolların sadık müttefiki durumunda olan bu krallık, özellikle iç taht mücadelelerinin doğurduğu istikrarsızlık sebebiyle XIV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde adeta varlık mücadelesi verir hale gelmişti.^[58] Ermeniler, Çukurova'nın geniş sahasından çekilerek Gorigos (Kız Kalesi) çevresindeki dar bir alana sıkışmışlardı. Bu tablo, Batı Hristiyan dünyasında kaygıyla izleniyor; çünkü Kilikya Ermeni Krallığı, Doğu Akdeniz'de Haçlı mirasını yaşatan son Hristiyan siyasî birim olarak görülüyordu.^[59] Latin dünyasının beklentisi, Selçuklu Devleti'nin parçalanması ve Moğol istilasının yarattığı boşluk sayesinde Kilikya Ermenilerinin daha güçlü bir yapıya kavuşmasıydı. Fakat bu beklenti, Anadolu'da Selçuklu mirası üzerinde yükselen Türkmen beyliklerinin özellikle de Karamanoğullarının bölgedeki askerî ve ekonomik nüfuz artışı karşısında karşılık bulmadı. Diğer taraftan Memlûklerin Kilikya'ya ardı ardına düzenledikleri seferler de Ermeni krallığını derinden sarstı ve Ermeni güçlerini savunmada dahi zorlanır hâle getirdi.^[60]

Alâeddin Ali Bey'in Karamanoğullarının başına geçtiği dönemde, Kilikya Ermeni Krallığı siyasi bakımdan bir fetret süreci yaşıyordu.^[61] Ermeni tahtının sürekli el değiştirmesi, yerel ileri gelenler arasında derin ayrılıklar ortaya çıkarmış, hatta kimi dönemlerde Kıbrıs Krallığı bile Ermeni tahtının belirlenmesinde söz sahibi olacak kadar nüfuz kazanmıştı.^[62] V. Leon'un ölümünden sonra tahtın önce Jean'a, ardından Guy'a geçmesi, Guy'un Ermeni ve Katolik kiliselerini birleştirme teşebbüsü nedeniyle öldürülmesi, sonrasında IV. Konstantin'in kısa süreli iktidarı ve nihayetinde V. Konstantin'in tahta çıkarılması, bu istikrarsızlığın açık göstergesidir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında ise Ermeni Krallığı büyük ölçüde dış müdahalelere açık hâle gelmişti. Böyle bir arka planda, stratejik konumu ve liman vasfıyla Akdeniz ticaret ağının önemli bir halkasını teşkil eden Gorigos Kalesi hem Karamanoğulları hem de Memlûkler için askerî ve ekonomik bir hedef niteliğindedir.^[63]

Kalenin konumu, burayı yalnızca bölgesel güçler için değil, aynı zamanda Kıbrıs, Venedik ve Ceneviz gibi Akdeniz ticaret devletleri için de büyük bir öneme kavuşturuyordu. Bu süreçte Karamanoğulları, Bedreddin İbrahim Bey'den beri üzerinde yoğunlaştıkları Gorigos'u ele geçirme siyasetini Alâeddin Ali Bey döneminde daha sistemli hâle getirdiler.^[64] Karamanoğullarının bu yöndeki faaliyetleri özellikle Kıbrıs Krallığı'nı rahatsız etmişti; zira Gorigos'un düşmesi demek, Kıbrıs'ın Anadolu kıyılarından gelebilecek Türkmen baskısı karşısında savunmasız kalması anlamına geliyordu. Coğrafyanın stratejik gerçekliği göz önüne alındığında, Kıbrıs'a sahip olan her güç, aynı zamanda Doğu Akdeniz ticaretinin ve Anadolu-Suriye-Mısır hattının kilit noktalarından birine hakim olmuş sayılıyordu. Karamanoğullarının bölgede etkinlik kazanması, bu nedenle Kıbrıs açısından yalnızca bir askerî tehdit değil, aynı zamanda bir ticari ve diplomatik risk olarak algılanıyordu.^[65]

Karamanoğullarının artan baskısı karşısında Ermenilerin yardım çağrısı üzerine Kıbrıs Krallığı, Gorigos'un düşmesini önlemek için kaleye askerî bir birlik göndermişti.^[66] Bu müdahale, Kıbrıs'ın bölgesel stratejisini açıkça ortaya koymaktaydı: Ada krallığı, Anadolu sahillerinin Türkmenler

[58] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[59] Sapançalı Hüsnü, *Karamanoğulları Hayât ve Vakâyi Târîhiyyeleri*, haz. Nevzat Topal (Konya: Kömen Yayınları, 2010), 27-35; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[60] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 10; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[61] Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 143; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[62] Yahya Başkan, *Karamanoğulları Beyliği (Alâ'd-dîn Ali Bey Dönemi 1357-1398)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 49; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[63] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[64] Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", *Bellekten* 28/110 (1964), 222.

[65] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[66] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

tarafından tamamen kontrol edilmesini kendi güvenliği için tehlikeli görmekte ve Ermenilerin bölgede tampon bir güç olarak varlıklarını sürdürmelerini desteklemektedir.^[67] Kıbrıs'ın bu sıkı müdahalesine karşılık Alâeddin Ali Bey, sahil hattındaki Türkmen unsurlarını bir araya getirerek geniş çaplı bir sefer hazırlığına girişmiş, ancak 1367'deki Gorigos harekâtı ağır kayıplarla sonuçlanmıştı. Yaklaşık sekiz bin Türkmenin hayatını kaybettiği bu savaş, Gorigos'un Karamanoğulları tarafından ele geçirilmesi ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi, Kıbrıs'ın kaleyi fiilen kendi nüfuzu altına almasını da pekiştirdi.^[68] Böylece Gorigos, Ermeni yerleşimi olmakla birlikte Kıbrıs kontrolünde bir Hristiyan garnizonuna dönüşmüş ve uzun süre Karamanlıların geleneksel hedeflerinden biri olarak kalmıştır. 1369'da Kral Pierre'nin öldürülmesiyle Kıbrıs'ın Ermeniler üzerindeki nüfuzu zayıflasa da Ermeni Krallığı artık kendi kendini savunamayacak derecede yıpranmıştı.^[69] Nitekim Memlûk Sultanlığı, Ermenilerin elde tuttukları son merkezleri de 1375 yılında ele geçirerek Kilikya Ermeni Krallığına tamamen son vermiş ve böylece Çukurova'daki Türk hâkimiyetinin öne bütünüyle açılmıştır.^[70]

Türklerin, özellikle de Türkiye Selçuklularının Kıbrıs Latin Krallığı ile ilk teması, adada haçlı hâkimiyetinin kurulduğu döneme, yani yaklaşık 1191 yılına kadar uzanmaktadır. Bu erken temasın kurumsallaşmasında dönüm noktası, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1207'de Antalya'yı fethederek Selçuklu Devleti'ni Akdeniz'e açması olmuştur.^[71] Antalya'nın Selçuklu hâkimiyetine girmesi, hem iktisadî hem de diplomatik ilişkilerin önünü açmış, Kıbrıs'ın bölgesel güçlerle kurduğu ittifaklar bağlamında Türklerle doğrudan muhatap olmasını sağlamıştır. Nitekim Kıbrıs Kralı Hugues'in Ocak 1214 tarihli mektubunda yer alan ve "aralarında altı yıldır yeminle teyit edilmiş bir dostluğun sürdüğünü" bildiren ifadeler, Selçuklu-Kıbrıs diplomatik temaslarının Keyhüsrev döneminde Antalya'nın alınmasını takiben hemen başladığını teyit eden en erken kaynaklardan biridir.^[72] Sultan Alâeddin Keykubad'ın 1221'de Alâiye'yi ele geçirmesiyle Selçukluların Akdeniz siyaseti daha sistematik bir nitelik kazanmış, bu süreç Kıbrıs Latin Krallığı ile ilişkilerin yalnızca ticarî bağlamda değil, giderek rekabet ve askerî gerilim ekseninde şekillenmesine yol açmıştır.^[73] Bu dönemde Moğol istilasının etkisiyle batıya göç eden Türkmen topluluklarının sınır bölgelerine yerleştirilmesi, hem Kilikya Ermeni Krallığı hem de Kıbrıs açısından yeni denge değişimlerine sebep olmuştur.^[74] Karamanlı Türkmenlerin Kilikya'ya komşu sahalara iskân edilmesi, kısa sürede bu hattı bir güç mücadelesi alanına dönüştürmüş; Selçuklu otoritesinin zayıflamasıyla birlikte Karamanlılar, Memlûk desteğini de yanlarına alarak Kilikya'daki Ermeni hâkimiyetini çözmeye başlamışlardır.^[75] Bu gelişme, Kilikya Ermeni Krallığı'nın zayıflaması ve doğrudan Kıbrıs'tan yardım istemek zorunda kalması sonucunu doğurmuştur.

Kıbrıs Latin Krallığı ise kuruluşundan itibaren Anadolu kıyılarını stratejik hedef olarak belirlemiştir. IV. Hugh döneminde Kıbrıs, Aydınoğlu Umur Bey gibi bölgesel güçlere karşı Haçlı devletleri ve Venedik öncülüğündeki deniz koalisyonlarıyla birlikte hareket etmiş; İzmir merkezli Türkmen deniz gücünü sınırlandırmak için 1334 ve 1344 yıllarında ortak harekâtlara katılmıştır.^[76] 1344'teki

[67] Altan Çetin, "Memlûklü-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1250-1375)," *Tarihte Türkler ve Ermeniler Külliyyatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 53-65; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[68] Franz von Löher, *Cyprus (Historical and Descriptive)* (New York: y.y., 1878), 114.

[69] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[70] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[71] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[72] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 10; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[73] Altan Çetin, "Memlûklü-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1250-1375)," *Tarihte Türkler ve Ermeniler Külliyyatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 53-65; Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[74] Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri," *Bellekten* 28/110 (1964), 222.

[75] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[76] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

saldırı sonucunda İzmir limanı Haçlı kuvvetlerinin eline geçse de bölgedeki Türk beyliklerinin denizcilik faaliyetleri tamamen sona erdirilememiştir.^[77] Bu yıllarda Kıbrıs'ın Anadolu sahilleri üzerindeki baskısını zayıflatan temel unsur, Kilikya Ermeni Krallığı'nın iç karışıklıklar nedeniyle savunmasız hâle gelmesiydi. Kral I. Pierre döneminde (1359 sonrası), "haçlı ideali" ile hareket eden saldırgan Kıbrıs politikası yeniden canlanmış ve Karamanoğullarının Akdeniz'e hâkim olma girişimleri bu politikanın ana hedefleri arasına girmiştir.^[78]

Karamanlıların özellikle Gorigos (Kız Kalesi) üzerindeki sistematik kuşatma girişimleri, Kilikya'nın dayanma gücünü aşınca bölge halkı Ocak 1359'da Kıbrıs Kralı Pierre'den yardım istemiştir. Pierre'in, Akdeniz ticaret ağlarında üstünlük sağlamak ve Kıbrıs'ı Anadolu hinterlandına bağlayacak liman bölgelerini kontrol etmek istemesi nedeniyle bu yardım çağrısına kayıtsız kalması mümkün değildi. Nitekim Kral Pierre, 1361 başlarında Robert de Lusignan kumandasındaki birliği Gorigos'a göndererek Ermenilere askerî destek sağlamıştır.^[79] Dolayısıyla aslında Kıbrıs Latin Krallığı ve Anadolu ilişkileri Orta Çağ Akdeniz tarihinin yalnızca askerî rekabet ve ticari mücadele ekseninde değil, aynı zamanda bölgesel güç dengelerini şekillendiren çok katmanlı bir etkileşim ağı içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Ada, Haçlı seferlerinin ardından Batı dünyasının Doğu Akdeniz'deki en kritik askeri ve lojistik üslerinden birine dönüşürken; Anadolu'daki Selçuklu yönetimi ve sonrasında ortaya çıkan beylikler, hem adanın Latin kontrolü altında aldığı yeni yönelimleri izlemek hem de kendi kıyı güvenliklerini sağlamak amacıyla Kıbrıs'ı dikkatle takip etmişlerdir.^[80] Bu karşılıklı etkileşim hattı, kimi zaman deniz akınları ve ticaret gerilimleri şeklinde sertleşmiş; kimi zaman ise diplomatik temaslar, esir değişimleri ve ekonomik alışverişler gibi daha yumuşak kanallar üzerinden ilerlemiştir. Böylelikle de Kıbrıs Latin Krallığı ile Anadolu ilişkileri, dönemin Doğu Akdeniz dünyasında hiçbir aktörün kendisini dışa kapalı bir güç olarak konumlandıramadığını; aksine, askeri, siyasi ve ekonomik parametrelerin birbirine sürekli temas ettiği dinamik bir bölgesel tarihsel yapı ortaya koyduğunu göstermektedir.

3. Haçlı Seferleri ve Kıbrıs'ın Askeri Merkez Olarak Yükselişi

1191'de İngiltere Kralı I. Richard'ın Kıbrıs'ı ele geçirmesi, adanın tarihsel gidişatını kökten değiştirmiştir.^[81] Lüzinyan hanedanlığı döneminde Kıbrıs, Haçlı devletlerinin diplomatik merkezi, seferlerin lojistik üssü ve ticaret ağlarının önemli bir durağı hâline gelmiştir. Antakya Prinkepsliği, Kudüs Krallığı ve Kilikya Ermeni Krallığı ile güçlü bağlar kuran Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de Latin hâkimiyetinin en istikrarlı siyasi güçlerinden biri olmuştur.^[82] Bu etkileşimlerin temelinde Kuzey Afrika'da iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Mısır'a hâkim olan Fâtımî Devleti'nin etkinliğinin büyük rol oynadığı ifade edilebilir. Zira Abbâsî hilafetine meydan okuyan Fâtımî yönetiminin Mısır, Suriye ve Hicaz'ı denetim altına alması, Akdeniz'in doğusunda Bizans ile rekabet eden yeni ve güçlü bir deniz otoritesinin doğmasına yol açtı.^[83] Ancak Fâtımîlerin tersanelere yönelik faaliyetleri, Bizans'ı özellikle Suriye kıyılarında sert bir rekabete itti.^[84] Bu süreçte Bizans'ın Girit, Kıbrıs, Tarsus ve Kuzey Suriye'yi ele geçirmesi, hem Fâtımî deniz gücünün lojistik damarlarını

[77] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu*, 10.

[78] Çetin, "Memlûklü-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1250-1375)", 65.

[79] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[80] Taşkiran, *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası*, 65.

[81] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 6/152.

[82] Aydın Çelik, *Kuruluş Dönemi Fâtımîler Devleti* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2007), 13.

[83] Hakan Özkaya, *Kıbrıs'ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2015), 44.

[84] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 6/152; Özkaya, *Kıbrıs'ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 44.

zayıflatmış hem de Doğu Akdeniz ticaretinin ana güzergâhlarını Bizans kontrolüne göndermişti.^[85] Fâtımî-Bizans rekabeti denizden karaya taşınarak uzun yıllar sürdü. Bu süreçte iki taraf arasında hem kara hem deniz cephelerinde yaşanan çatışmalar, bölgenin siyasi ve ticari dengesini daha da kırılğan hale getirdi. 11. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Müslüman dünyasının iç politik çatışmaları özellikle de Fâtımî-Abbâsî rekabeti İslam coğrafyasındaki güç birliğini iyice zayıflattı.^[86] Bu zayıflama, Akdeniz’de yeni aktörlerin sahneye çıkmasına imkân sağladı. Bu dönüşüm, Haçlı seferlerinin başlamasına zemin hazırlayan ticari ve siyasi koşulları belirledi ve özellikle Doğu Akdeniz’de bir güç boşluğu ortaya çıkardı.^[87]

I. Haçlı Seferi’nin başlamasıyla birlikte Doğu Akdeniz’de dengeler yeniden değişti. Bizans, Haçlı ordularının desteğini sağlamak için onlara lojistik kolaylıklar sunarken, Kıbrıs bu işbirliğinin en önemli geçiş merkezlerinden biri haline geldi.^[88] 1098’de Antakya kuşatması sırasında adadan Haçlılara yiyecek gönderilmesi, Kıbrıs’ın sefer boyunca üstlendiği aktif rolün açık göstergesiydi. Antakya’nın Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra Bizans donanması, Suriye sahillerine yönelik operasyonlarını çoğunlukla Kıbrıs’tan yürüttü. Ancak Haçlı başarıları sayesinde ortaya çıkan yeni siyasi ortam, Kıbrıs’ı da rekabetin odağına çekti. Nitekim XII. yüzyılın ortalarında Pisa donanmasının ada üzerinde hak iddia etmesi, ardından Antakya Prensi Renaud ile Ermeni Prensi Thoros’un 1157’de gerçekleştirdiği ağır tahribat, Kıbrıs’ın demografik ve ekonomik yapısında onarılması güç yaralar açtı.^[89] Bu saldırı yalnızca ada halkını yıkıma uğratmakla kalmadı; Suriye limanlarının Haçlıların eline geçmesiyle beraber Kıbrıs’ın ticari anlamda önemini büyük ölçüde kaybetmesine neden oldu.^[90] Böylece ada, ilerleyen yüzyıllarda kurulacak olan Latin Krallığı’na kadar sürecek ekonomik bir durgunluk dönemine girdi. İlerleyen dönemlerde bu mücadeleler arasında savunmasız kalan Kıbrıs, bu kez Fâtımî donanmasının dikkatini çekti. 1158’de Mısır’dan yola çıkan Müslüman denizciler, adaya bir dizi hızlı ve yıkıcı akın düzenleyerek hem ganimet elde ettiler hem de Bizans’a karşı bir güç gösterisi sergilediler.^[91] Bu akınlar sırasında Kıbrıs valisinin kardeşinin esir alınması, seferlerin ne kadar derinlikli olduğunu gösterir; ilginç biçimde bu esirin Kahire’de misafir edilmesi Fâtımî sarayının diplomatik bir mesaj verme çabasını da yansıtır. Ancak aynı dönemde Fâtımî yönetimi iç karışıklıklarla sarsılıyordu. Şâver’in vezirliğe yükselmesiyle başlayan iktidar mücadeleleri, hem Nûreddin Mahmud’un hem de Haçlıların Mısır’a yönelmesine yol açtı. 1168’de Haçlı Kralı Amaury’nin Bilbîs’i ele geçirmesi ve ilerleyişi durdurmak için vezir Şâver’in Fustat’ı ateşe vermesi, Fâtımî donanmasını neredeyse tamamen yok ederek Doğu Akdeniz’deki Müslüman deniz gücünün son kalıntılarını da ortadan kaldırdı.^[92] Bu gelişmeler, hem Kıbrıs’ın bundan sonraki yüzyıllarda Latin hâkimiyeti için savunmasız bir hedef haline gelmesine zemin hazırladı hem de Mısır’da Eyyübî hâkimiyetinin doğuşuna giden süreci hızlandırdı.^[93]

Sonuç

Doğu Akdeniz’de ortaya çıkan güç mücadelelerinin, Kıbrıs Adası’nın sahip olduğu stratejik konumuyla yakın ilişkisini sürdürdüğü uzun bir tarihsel süreç dikkat çekmektedir. Neolitik dönemden itibaren ada toplumlarının kültürel sürekliliği, İslam fetihleriyle başlayan yeni siyasal

[85] Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 44.

[86] İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 6/152; Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 45.

[87] Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 45.

[88] Çelik, *Kuruluş Dönemi Fâtımîler Devleti*, 13.

[89] Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 47.

[90] İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, 6/152.

[91] Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 44.

[92] Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 44-47.

[93] Özkaya, *Kıbrıs’ta Hâkimiyet Mücadelesi (648-1571)*, 46.

denge arayışları, Emevî-Abbâsî rekabeti, Bizans'ın yeniden güç kazanmaya yönelik hamleleri, Fâtımî yayılcılığı ve Haçlı Seferleri'nin doğurduğu dönüşümler, sonraki yüzyıllarda Moğol baskısı altında parçalanan Anadolu'da beyliklerin ortaya çıkışıyla oluşan durum birleşerek karmaşık bir tablo oluşturmuştur. Bu çerçevede Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs Krallığı arasındaki temasların; savaş, ticaret, diplomasi ve bölgesel güç arayışlarının kesiştiği çok yönlü bir etkileşim alanı meydana getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla Orta Çağ boyunca Doğu Akdeniz'in güç haritası, yalnızca askerî çatışmaların değil, bölgesel aktörlerin birbirine bağımlı hâle gelen ekonomik ve diplomatik kaygılarının da belirleyici olduğu dalgalı bir yapı sergilemiştir. Kıbrıs'ın farklı imparatorluklar ve siyasal oluşumlar tarafından sürekli hedef alınması, adanın coğrafi konumunun söz konusu bölge üzerindeki etkisini açık biçimde göstermektedir. Bu çerçevede coğrafyanın yalnızca askerî açıdan değil, nüfus hareketliliği, liman ekonomileri ve bölgesel ittifaklar bakımından da sürekli değişen bir sisteme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Beylikleri ile Kıbrıs arasındaki ilişkilerin yeknesak bir düşmanlık çizgisinde ilerlemediği görülmektedir. Bazı dönemlerde ticaretin sürmesi ve bazı dönemlerde diplomatik temasların kurulması siyasî şartların değişkenliğini gösterir. Aynı coğrafyada hüküm süren güçlerin birbirini zorunlu olarak hesaba kattığı bu ortamda, denizcilik faaliyetleri ve kıyı güvenliği meseleleri, her iki taraf için de karşılıklı baskı yaratan önemli unsurlar hâline gelmiştir. Bu durum, Anadolu sahil beyliklerinin kendi bölgesel amaçları doğrultusunda zaman zaman Kıbrıs'a yönelmelerine, zaman zaman da Latin varlığının baskısını dengeleyebilmek için farklı ittifak arayışlarına yönelmelerine zemin hazırlamıştır. Ancak bu yoğun baskı dönemlerinde bile Anadolu beyliklerinin etkinliğinin tamamen ortadan kalkmadığı, özellikle deniz gücüne sahip beyliklerin Doğu Akdeniz'de belirli ölçülerde varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylece bölge, keskin bir üstünlük ilişkisinden çok, aktörlerin birbirini sürekli sınıdığı, fırsatlara göre pozisyon aldığı ve uzun vadede dengelerin sık sık değiştiği bir siyasal alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tablo, Anadolu-Kıbrıs hattının tarih boyunca istikrarsız ama bir o kadar da belirleyici bir ilişki alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen süreç, Kıbrıs'ın Anadolu Beylikleri açısından hem Haçlı dünyasıyla temas noktası hem de Doğu Akdeniz hâkimiyet mücadelesinde belirleyici bir unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Aynı zamanda araştırmamız Beylikler döneminin pasif ve dağınık bir geçiş süreci olmadığı; aksine Anadolu merkezli siyasî aktörlerin deniz aşırı ilişkiler kurabildiği dinamik bir dönem olduğunu vurgulamaktadır. Gelecek çalışmalarda, Anadolu Beylikleri-Kıbrıs ilişkilerinin deniz ticareti ağları, istihbarat faaliyetleri, diplomatik yazışmalar ve ada merkezli Haçlı politikaları bağlamında ele alınması; ayrıca Grek, Latin ve Memlûk kaynaklarının mukayeseli biçimde kullanılması, konunun Doğu Akdeniz tarih yazımındaki yerini daha da derinleştirebileceği düşünülebilir.

Kaynakça

- Altan Çetin. "Memlûklü-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1250–1375)." *Tarihte Türkler ve Ermeniler Külliyyatı*. 53–65. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Altan, Ebru. *İkinci Haçlı Seferi ve Selçuklular*. Ed. Hasan Celâl Güzel. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Ayan, Necmettin. *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191–1310)*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Başkan, Yahya. *Karamanoğulları Beyliği (Alâ'd-dîn Ali Bey Dönemi 1357–1398)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l-Büldân*. thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan. Beyrut: y.y., 1983.
- Cevad Ali. *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. Beyrut: y.y., 1993.
- Çelik, Aydın. *Kuruluş Dönemi Fâtımîler Devleti*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2007.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend. *Ahbâru't-Tivâl*. nşr. Ömer Faruk Tabbâ. Beyrut: Dârü'l-Erkam, ts.
- Edbury, Peter W. *The Kingdom of Cyprus and the Crusades 1191–1374*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Emre İlbars. *İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Kıbrıs (Fâtımîlerin Sonuna Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- France, John. *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom 1000–1714*. London: Routledge, 2005.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *Târîh*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: y.y., 1993.
- Hasan Taşkıran. *Karamanoğulları Beyliği ve Hristiyan Dünyası (Kilikya Ermeni Krallığı, Kıbrıs Latin Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti) ile İlişkileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstîâb fî Marifeti'l-Ashâb*. Beyrut: y.y., 1940.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dimaşk*. thk. Ali Şîrî. Beyrut: y.y., 1977.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Meârif*. Beyrut: y.y., 1970.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: y.y., 1957–1960.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-Târîh*. thk. Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dârü'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1987.
- Löher, Franz von. *Cyprus (Historical and Descriptive)*. New York: y.y., 1878.
- Madden, Thomas F. *The New Concise History of the Crusades*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1999.
- Newman, Philip. *A Short History of Cyprus*. Nicosia: K. Rustem and Brothers, 1958.
- Özkaya, Hakan. *Kıbrıs'ta Hâkimiyet Mücadelesi (648–1571)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

- Savvides, Alexis G. C. "The Consolidation of Byzantine Power in Cyprus on the Eve of the First Crusade and the First Decades of the Empire's Relations with the Crusaders." *Crusade and the Crusaders*. ed. Nicholas Coureas ve Jonathan Riley-Smith. Nicosia: Cyprus Research Centre, 1995.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları*. Çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Şahin, Seyhun. *VI. ve VII. Yüzyıllarda Kıbrıs*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Taberî, bû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: y.y., 1967.
- Turan, Osman. "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri". *Bellekten* 28/110 (1964), 222.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî. *Kitâbu'l-Megâzî*. thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. trc. Emily Atwater Babcock ve August C. Krey. New York: Columbia University Press, 1943.
- Yakut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemu'l-Büldân*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977/1397.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

